

Žaža, Stanislav

[Kačala, Ján. K podstate vety: syntetický pohľad]

Opera Slavica. 2013, vol. 23, iss. 4, pp. 51-53

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129002>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

* RECENZE *

Kačala, J.: K podstate vety. Syntetický pohľad. Matica slovenská, 2012, 151 s. ISBN 978-80-8115-066-1.

Nová publikace předního slovenského lingvisty si klade za cíl zaplnit mezeru, která tkví v podle autora v tom, že se nedostává práce, která by na Slovensku shrnovala základní poznatky o větě (s. 4). Toto předsevzetí lze považovat za oprávněné jen zčásti: už jen počet dosavadních Kačalových knižních, časopiseckých i sborníkových studií obsahuje tolik mnohostranných poznatků a charakteristik věty, že lze jen stěží najít podstatné hledisko, které by při popisu věty uniklo.

Centrem celé studie je podrobný popis složek věty jako jednotky syntaktického systému, utvořené na základě větovorného aktu, a zároveň jako útvaru, který vzniká konstruováním z jednotek obsažených v lexikálním systému jazyka a zformovaných morfologickým systémem.

Poznatky o komponentech věty jsou v knize plánovitě uspořádány. Začínají v kapitole *Syntaktické vztahy* (s. 23–28) výkladem komplexního jazykového procesu – větovorného aktu (aktualizace), realizovaného v první řadě pomocí jednotky vyjadřující dynamický příznak – slovesa. V dvojčlenné i v jednočlenné větě se aktualizace uplatňuje v podobě predikátu. Od popisu základního syntaktického vztahu se odvíjí poučení o podstatě všech dalších, specifických syntaktických vztahů, a to gramatických a sémantických. Gramatické vztahy člení autor na vztah rozvětvovací (rozvíjecí), a to subordinací a koordinační, a vztah modifikační, kterému věnuje zvláštní pozornost: řadí sem typ polopredikativní, tj. sekundární predikát – doplněk (*šípkový čaj sa pije teplý*), a vztah apoziční, který hodnotí jako smíšený subordináčně-koordinační, základ apoziční polopredikativní konstrukce (*V Trnave, meste s bohatou kultúrnou tradíciou, ...založili univerzitu*). K realizaci vztahů sémantických, které nemají vlastní specifické výrazové prostředky, slouží plnovýznamová slova a možnost jejich vzájemného spojování. Sémantické vztahy zahrnují vztah determinativní (určovací) a nedeterminativní. První z nich tkví v různých změnách platnosti významu syntakticky nadřazeného členu (*jaseňové drevo, záslužný čin, piati robotníci, chodit' o palici, hýbať rukami, nevýslovne milovať*), pro vztah nedeterminativní je charakteristická konjunkce (*pekný a milý; pomalý a s rozvahou*) nebo disjunkce (*tvrdý, ale potrebný; plávať alebo ponárat' sa*).

Součástí větné struktury jsou *syntaktické jednotky* (s. 29–45). Jejich rozčlenění vychází z kritérií, která obsahují různé vlastnosti těchto výstavbových jednotek. Na prvním místě je uplatněno kritérium vztahující se k celé soustavě syntaktických jednotek. Na této úrovni se rozlišují jednotky gramatické a sémantické. V stavbě věty jsou primární jednotky gramatické. Jejich jednotlivé typy se podle autora rozeznávají podle pěti klasifikačních

kritérií. Podle prvního z nich se rozlišují jednotky jádrové (základní, hlavní) a nejádrové (okrajové, vedlejší). K jádrovým se řadí ty, které představují minimální a přitom úplnou strukturu; např. slovesa typu *účinkovat, vyskytovat se, nacházet se* aj. závazně vyžadují další prvek – vyjádření místní okolnosti děje. Složitější větu si lze představit jako stupňovitou strukturu (graficky dvojnokmárně je to znázorněno na s. 34–35), v níž jsou jádrové i nejádrové jednotky stupňovitě uspořádány podle své závislosti na jednotce předchozí. Podle druhého kritéria se jednotky člení na jednoduché a složené (k nim se řadí např. *Sponové sloveso + jmenná část; modální, popř. fázové sloveso + infinitiv, číslovky nad 5 + genitiv jména*). Třetím kritériem je závaznost/nezávaznost jednotky; podle toho se rozlišují jednotky konstitutivní a nekonstitutivní, první z nich pak se dělí na obligatorní a potenciální (sem např. zájmenný podmět: *od rána pracujeme*; nevyjádřený předmět: *otec píše*). Podle čtvrtého kritéria se dělí jednotky na určité, větněčlensky vyjádřené, a neurčité, jen předpokládané, např. všeobecný, neurčitý podmět (*Dnes to hlásili v rozhlase*). Páté kritérium (jednotky volné a vázané) svým způsobem zdvojuje kritérium první a třetí.

Pokud jde o jednotky sémantické, zdůrazňuje autor, že mezi gramatickým jádrem a sémantickým jádrem věty může být symetrie nebo částečná či úplná asymetrie (s. 108). Symetrii zjišťujeme v paralelních větách vybudovaných na aktivu nebo pasivu, např. *Tréner zhromaždil cvičencov – Cvičenci boli zhromaždení trénerom*. Asymetrii ukazuje autor zvláště na větách, kde se mezi podmětem a přísudkem vyskytuje gramaticky aktivní vztah, ale v přísudku mají sloveso s významem stavu nebo změny stavu: *Hora sa černie. – Dievča červenie.*, popř. sloveso s významem vztahu, relace: *Uznesenie zahŕňa šesť bodov. – Záhrada susedí s horou*.

Kapitola *Základné vetné členy* (s. 61–64) podává v podstatě tradiční výklad o podmětu jako hlavním, nezávislém větném členu, který spolu s přísudkem realizuje větotvorný akt v dvojčlenné větě. Navazující odstavce o větném základu jednočlenné věty, který je jediným účastníkem větotvorného základu, může ovšem svým způsobem zpochybnit právě uvedenou obecnou představu o tom, že hlavním, tj. autoritativním větným členem je podmět, a přiblížit čtenáři pojetí o primární, převažující funkci predikátu, který „prideľuje“ větě zleva pozici podmětu (u dvojčlenné věty), zprava pozici předmětu (o tomto pojetí, vyskytujícím se např. v *Příruční mluvnici češtiny*, § 610, 637, sr. zde u Kačaly na s. 145–146).

Uplatnění syntaktických jednotek se probírá v kapitole *Veta ako konštrukcia* (s. 46–60), v níž se jedná o různých způsobech realizace syntaktických vztahů, jako shoda (kongruence), vazba (rekce) a přimykání (adjunkce) a o využívání různých prostředků (slovoředu, lexikálních elementů – předložek a spojek) i o různých komplikacích, které vznikají při vyjadřování základních i složitějších konstrukcí. O syntagmatickém spojování jednotek, zvláště o podrobnostech ve využívání shody, informuje pak kapitola *Syntagmatické a nesyntagmatické spájanie syntaktických jednotiek vo vete a v syntaxi* (s. 78–95). Ještě podrobnější a pestřejší je však následující – lingvisty většinou opomíjená – kapitola *Nesyntagmatické útvary v syntaxi vety* (s. 96–106), zahrnující velkou oblast častých útvarů syntagmaticky neorganizovaných, které se skládají z lexikálních jednotek nemajících plný lexikální význam, zejména částic, zájmenných příslovčí a p., nedají se ohýbat a nejsou schopné plnit úlohu větného členu. Vystupují jako součást věty nebo jako syntakticky samostatné jednotky. Pro jejich mnohotvárnost je obtížné uvádět zde příklady, sr. alespoň jeden: *Ved' napokon prečo by aj nie?* (věta jako replika v dialogu vyjadřuje souhlas po jistém váhání; s. 97).

Větu jako komplexní systémovou jazykovou jednotku utváří vedle dominantní roviny gramatické a paralelní roviny sémantické i rovina obsahová, která znamená výpověď o mimojazykové skutečnosti, zpracovanou na základě postoje mluvčího (s. 126–130).

V kapitole *Slovosled vo vete a v syntagme* (s. 131–138) pojednává autor o své koncepci pevného slovosledu jako velmi důležitého činitele syntaktické formy, patřícího do stejné roviny jako kongruence, rekce, přimykání. Uvádí zde jako příklady: neutrální schéma slovosledu základních členů dvojčlenné věty, slovosled shodného a neshodného přívlastku i slovních spojení se slovesy, např. *robiť poriadok, spytovať sa neznáneho, zaoberať sa vedou*. Uvádí se, že tato schémata nelze zaměňovat s reálným slovosledem vyplývajícím z požadavků aktuálního členění výpovědi. O tomto členění bychom čekali širší zmínku u roviny obsahové (viz výše).

O postojové modalitě, t. j. o diferenciaci oznámení, otázky, rozkazu a přání) a o jejím vztahu k intonační charakteristice věty se bohužel také pojednává jen okrajově, a to v kapitole *Modálna a emocionálna stránka vety* (s. 139–140).

V předposlední kapitole *Definícia vety* (s. 141–147) poukazuje autor kriticky na různé základní postoje lingvistů – počínaje J. Riesem a E. Seidlem – při definování věty: 1. krátká, lehce zapamatovatelná, ale obvykle velmi nepřesná definice, 2. velmi všeobecná charakteristika obvykle s vysvětlením, že se věta definuje těžko, 3. velmi podrobná a vyčerpávající definice, zvláště pro výukové cíle nepraktická a kladoucí nepřiměřené požadavky na zapamatování. S odkazem na poznatky novějších syntaktiků, převážně domácích, předkládá tuto vlastní definici:

Veta je systém (konfigurácia) gramatických a sémantických jednotiek a ich vzťahov vybudovaný na vetotvornom akte, majúci ustálenú jazykovú formu a nesúci ucelenú jazykovú informáciu. Tuto definíciu považujeme za výstižnou, chybí nám jen zmínka o intonační uzavřenosti věty.

Předložená publikace je podle našeho názoru dalším významným příspěvkem k teorii syntaxe.

Stanislav Žaža

Kapitánová, J.: Antologie textu ke srovnávací stylistice. Komentáře a analýzy. Olomouc, UP, 2013. 130 s. ISBN 978-80-244-3350-9.

Naši pozornost zaujala nedávno vydaná publikace Jindřišky Kapitánové, učitelky Filozofické fakulty Univerzity Palackého, obsahující výběr materiálů k porovnávacímu sledování ruské a české stylistiky v magisterském studiu na katedře slavistiky uvedené fakulty.

V minulých letech, v období, kdy probíhalo v celostátním měřítku intenzivní studium a vyučování ruštině, byla hlavní pozornost věnována základním oblastem tohoto jazyka – slovní zásobě, mluvnici, pravopisu a interpunkce. Méně soustavné pozornosti se ve studiu a výuce ruštiny dostávalo a dosud stále dostává z uvedeného porovnávacího hlediska oblastí stylistiky, a to z několika důvodů, o nichž se zmiňujeme mj. v recenzi publikace Z. Nedomové *Функциональная стилистика русского языка*, Ostrava 2010 (viz Sborník prací FFBU – Linguistica Brunensia, A 55/2007, s. 362–363). Tím vítanější je proto každý nový příspěvek k této problematice.